

**BOSHLANG'ICH TA'LIM YOSHIDAGI O'QUVCHILAR TARBIYASIDA
XALQ OG'ZAKI IJODINING O'RNI VA AHAMIYATI****Qadirov Jo'rabek Ayitbayevich** – *mustaqil tadqiqotchi*qodirovjurabekk@gmail.com*Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti***РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ФОЛЬКЛОРА В ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО
ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА****Кади́ров Журабек Айти́баевич** – *самостоятельный соискатель**Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза***THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF FOLKLORE
IN THE UPBRINGING OF PRIMARY SCHOOL-AGE STUDENTS****Qadirov Jurabek Ayitbayevich** – *independent researcher**Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz*

Tayanch so'zlar: xalq og'zaki ijodi, folklor, boshlang'ich ta'lim, xalq pedagogikasi, milliy qadriyatlar, tarbiya, maqol, ertak, topishmoq, o'quvchi.

Rezyume. Maqolada boshlang'ich ta'lim yoshidagi o'quvchilarni tarbiyalash jarayonida o'zbek xalq og'zaki ijodidan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Xalq og'zaki ijodi namunalarining o'quvchilarda milliy qadriyatlarga hurmat, ma'naviy-axloqiy fazilatlar, vatanparvarlik, mustaqil fikrlash hamda nutq madaniyatini shakllantirishdagi o'rni ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Shuningdek, ertak, maqol, topishmoq, doston va boshqa folklor janrlarining boshlang'ich ta'lim jarayonidagi didaktik hamda tarbiyaviy imkoniyatlari tahlil qilinib, ularni zamonaviy ta'lim jarayoniga integratsiya qilish bo'yicha ilmiy xulosalar bayon etilgan.

Ключевые слова: устное народное творчество, фольклор, начальное образование, воспитание, народная педагогика, национальные ценности, сказка, пословица, загадка, учащиеся.

Резюме. В статье анализируются педагогические возможности использования узбекского устного народного творчества в воспитании учащихся начальной школы. Освещается влияние произведений фольклора на формирование национальных ценностей, нравственных качеств, культуры речи, самостоятельного мышления и патриотического воспитания школьников. Рассматриваются дидактические и воспитательные возможности сказок, пословиц, загадок и эпических произведений, а также обосновывается необходимость их широкого использования в современной образовательной практике.

Key words: oral folk literature, folklore, primary education, folk pedagogy, national values, moral education, fairy tales, proverbs, riddles, students.

Summary. This article examines the pedagogical potential of Uzbek oral folk literature in the moral education of primary school students. It analyzes the role of folklore in developing national values, ethical qualities, patriotism, independent thinking, and speech culture among young learners. The educational significance of fairy tales, proverbs, riddles, and epic works is discussed, and recommendations are provided for integrating folklore into contemporary primary education.

Kirish. Jamiyat taraqqiyoti, avvalo, ma'naviy barkamol, mustaqil fikrlaydigan va milliy qadriyatlarga hurmat ruhida voyaga yetgan yosh avlodni tarbiyalash bilan chambarchas bog'liq. Shu bois O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy kamolotini ta'minlash, ularda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Mazkur vazifalarni samarali amalga oshirishda xalq og'zaki ijodi muhim pedagogik manba hisoblanadi.

O'zbek xalq og'zaki ijodi xalqning ko'p asrlik hayotiy tajribasi, ma'naviy merosi, urf-odatlar, axloqiy qarashlari va estetik didini o'zida mujassam etgan noyob madaniy boylikdir. Folklor asarlarida ezgulik va yovuzlik, mehnatsevarlik va dangasalik, vatanparvarlik, do'stlik, halollik, mardlik hamda insonparvarlik kabi umuminsoniy qadriyatlar badiiy obrazlar vositasida ifodalangan. Shu sababli folklor namunalari yosh avlodni tarbiyalashning samarali vositalaridan biri sifatida xalq pedagogikasida alohida o'rin egallaydi.

Boshlang'ich maktab davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida eng muhim bosqichlardan biri sanaladi. Aynan shu davrda o'quvchilarda axloqiy me'yorlar, estetik

did, nutq madaniyati, milliy o'zlikni anglash va ijtimoiy munosabatlarga oid dastlabki tasavvurlar shakllanadi. Shu nuqtai nazardan, xalq og'zaki ijodi namunalaridan ta'lim-tarbiya jarayonida maqsadli foydalanish o'quvchilarning ma'naviy kamolotini ta'minlashda muhim pedagogic imkoniyatlarni yuzaga chiqaradi.

So'nggi yillarda xalq og'zaki ijodini asrash, o'rganish va ta'lim tizimiga tatbiq etish bo'yicha davlat miqyosida qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, baxshichilik san'atining YuNESKOning Insoniyat nomoddiy madaniy merosi representativ ro'yxatiga kiritilishi hamda milliy folklor merosini rivojlantirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlarning qabul qilinishi ushbu yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlarning dolzarbligini yanada oshirdi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi boshlang'ich ta'lim yoshidagi o'quvchilar tarbiyasida xalq og'zaki ijodining pedagogik imkoniyatlarini ilmiy tahlil qilish, uning o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy kamoloti, nutq madaniyati va milliy tafakkurini rivojlantirishdagi ahamiyatini asoslashdan iborat.

Yangiligi. Tadqiqotda boshlang'ich ta'lim yoshidagi o'quvchilar tarbiyasida xalq og'zaki ijodi janrlarining

pedagogik imkoniyatlari tizimli ravishda tahlil qilinib, ularni zamonaviy kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim jarayoniga integratsiya qilishning ilmiy-metodik asoslari ishlab chiqildi.

Amaliy ahamiyati. Tadqiqot natijalaridan boshlang'ich ta'lim fanlari darsliklari va metodik qo'llanmalarini takomillashtirishda, pedagogika oliy ta'lim muassasalarida "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi", "Xalq pedagogikasi", "O'qish metodikasi" fanlarini o'qitishda hamda umumta'lim maktablarining tarbiyaviy ishlarida foydalanish mumkin.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, xalq og'zaki ijodi boshlang'ich ta'lim tizimida nafaqat o'quvchilarning bilimini boyituvchi, balki ularning ma'naviy-axloqiy kamolotini ta'minlovchi muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Folklor namunalarining tarbiyaviy ahamiyati xalqning ko'p asrlik hayotiy tajribasi, dunyoqarashi va axloqiy qadriyatlarini o'zida mujassam etganligi bilan izohlanadi. Shu jihatdan xalq og'zaki ijodi zamonaviy pedagogika tamoyillari bilan uyg'unlashib, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida samarali didaktik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Mahmud Koshg'ariyning «Devonu lug'otit turk» asarida maqol va hikmatli iboralarning keng qo'llanilishi xalq donishmandligi til va tafakkur taraqqiyotining muhim omili ekanligini ko'rsatadi. Keyingi davrlarda Hodi Zarifov, To'ra Mirzayev, Bahodir Sarimsoqov, Omonulla Madayev va boshqa folklorshunos olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham folklor namunalarining tarbiyaviy, estetik va ma'rifiy imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Mazkur tadqiqot natijalari ushbu ilmiy qarashlarni to'ldirgan holda, xalq og'zaki ijodidan boshlang'ich ta'lim jarayonida tizimli foydalanish o'quvchilarning shaxsiy kompetensiyalarini rivojlantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi [3].

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlari xalq og'zaki ijodi namunalarining mazmuni bilan uzviy bog'liqdir. Ertaklardagi obrazlarning yorqinligi, voqealarning qiziqarliligi hamda ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi qarama-qarshilik bolalarda voqelikni badiiy idrok etish, axloqiy mezonlarni anglash va xulq-atvorni baholash ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu esa o'quvchilarning emotsional intellekti, ijtimoiy faolligi va muloqot madaniyatining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Maqollar va matallar o'quvchilarda qisqa, lo'nda va mazmunli fikr bildirish ko'nikmasini rivojlantiradi. Ularning dars jarayonida muntazam qo'llanilishi o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytirish, nutq madaniyatini yuksaltirish hamda mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi. Ayniqsa, ona tili va o'qish savodxonligi darslarida maqollardan foydalanish ta'limning amaliy yo'naltirilganligini kuchaytiradi.

Topishmoqlar o'quvchilarning analiz, sintez, taqqoslash va umumlashtirish kabi tafakkur operatsiyalarini faollashtiradi. Ularni yechish jarayonida bolalar muammoli vaziyatni hal qilish, dalillarni tahlil qilish va xulosalar chiqarish malakasini egallaydilar. Shu sababli topishmoqlarni zamonaviy interfaol metodlar bilan uyg'unlashtirish boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Doston va rivoyatlarda ifodalangan vatanparvarlik, jasorat, sadoqat, ota-onaga hurmat, do'stlik va fidoyilik kabi fazilatlar o'quvchilarning fuqarolik pozitsiyasini

shakllantirishda muhim tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, "Alpomish", "Go'ro'g'li" turkumidagi dostonlar hamda xalq qahramonlari haqidagi rivoyatlar yosh avlodni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Shuningdek, xalq og'zaki ijodining sinkretik tabiati, ya'ni so'z, kuy va ijro elementlarining uyg'unligi boshlang'ich sinf o'quvchilarining estetik didini rivojlantirishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Baxshichilik, lapar va xalq qo'shiqlaridan sinfdan tashqari mashg'ulotlarda foydalanish bolalarda milliy madaniyatga qiziqishni kuchaytiradi hamda ularning ijodiy faolligini rag'batlantiradi.

Tadqiqot davomida aniqlangan natijalar shuni ko'rsatdiki, xalq og'zaki ijodi namunalaridan dars va sinfdan tashqari tarbiyaviy mashg'ulotlarda tizimli foydalanish o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasi, ijtimoiy moslashuvi, milliy o'zligini anglash darajasi va ma'naviy barkamolligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois boshlang'ich ta'lim dasturlarida folklor materiallaridan foydalanish metodikasini yanada takomillashtirish dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Metodlar. Mazkur tadqiqotda boshlang'ich ta'lim yoshidagi o'quvchilar tarbiyasida xalq og'zaki ijodining pedagogik imkoniyatlarini aniqlash maqsadida nazariy va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasiga oid normativ-huquqiy hujjatlari, xalq pedagogikasi nazariyasi, zamonaviy pedagogika hamda folklorshunoslikka oid ilmiy tadqiqotlar tashkil etdi.

Tadqiqot davomida ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish, tarixiy-qiyosiy yondashuv, pedagogik kuzatish, umumlashtirish va mantiqiy tahlil metodlari qo'llanildi. Xususan, Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asari, M.Koshg'ariy [1], M.H.Zarifov [2], T.Mirzayev [3], O.Madayev [6], B.Sarimsoqov [4], M.Jo'rayev [5] va boshqa folklorshunos olimlarning ilmiy qarashlari o'rganildi. Shuningdek, boshlang'ich ta'lim darsliklari hamda xalq og'zaki ijodi namunalarining tarbiyaviy imkoniyatlari qiyosiy tahlil qilindi.

Tadqiqot obyekti sifatida o'zbek xalq og'zaki ijodi namunalarining boshlang'ich ta'lim jarayonidagi tarbiyaviy imkoniyatlari tanlandi. Tadqiqot predmeti esa folklor janrlarining o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy fazilatlar, nutq madaniyati, ijodiy tafakkur va milliy qadriyatlarni shakllantirishdagi pedagogik ahamiyatidan iborat.

Natijalar. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, xalq og'zaki ijodi boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilarning shaxs sifatida kamol topishiga xizmat qiluvchi muhim pedagogik vositalardan biridir. Folklor namunalari xalqning ko'p asrlik hayotiy tajribasi, ma'naviy merosi va axloqiy qadriyatlarini o'zida mujassam etgani sababli ularning tarbiyaviy imkoniyatlari boshqa badiiy manbalarga nisbatan kengroq namoyon bo'ladi.

Folklor namunalarining o'ziga xos xususiyatlaridan biri ularning og'zaki ijod mahsuli sifatida avloddan avlodga o'tib kelayotganidir. Ana shu jarayonda asarlar xalqning ijtimoiy hayoti, ma'naviy qarashlari va tarixiy tajribasi bilan boyib borgan. Natijada ertak, doston, maqol, topishmoq va rivoyatlar nafaqat badiiy meros, balki xalq pedagogikasining muhim vositasiga aylangan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, folklor janrlarining har biri boshlang'ich sinf o'quvchilarining rivojlanishiga turlicha ta'sir ko'rsatadi.

Ertaklar bolalarda yaxshilik va yomonlikni farqlash, adolat, halollik, mehnatsevarlik va insonparvarlik kabi axloqiy fazilatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ertak qahramonlarining xatti-harakatlarini tahlil qilish orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlash va voqea-hodisalarni baholash ko'nikmalari rivojlanadi.

Maqollar xalqning hayotiy tajribasi va donishmandligining qisqa hamda mazmunli ifodasidir. Ular o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish, nutq boyligini oshirish hamda axloqiy me'yorlarni anglashga yordam beradi. Dars jarayonida maqollardan foydalanish o'quvchilarning fikrini lo'nda, aniq va mazmunli ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Topishmoqlar esa o'quvchilarning tafakkuri, kuzatuvchanligi, topqirligi va mantiqiy xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantiruvchi samarali didaktik vosita hisoblanadi. Topishmoqlarni yechish jarayonida bolalar

analiz, taqqoslash va umumlashtirish kabi intellektual operatsiyalarni faol qo'llaydilar.

Bundan tashqari, **tez aytishlar** o'quvchilarning talaffuzini yaxshilash, nutq apparatini rivojlantirish va og'zaki nutq ravonligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarida fonetik ko'nikmalarni shakllantirishda tez aytishlarning pedagogik samaradorligi yuqori hisoblanadi [2].

Xulosa qilib aytganda, xalq og'zaki ijodi boshlang'ich ta'lim tizimida ma'naviy barkamol, milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalangan, mustaqil fikrlovchi va ijodkor shaxsni shakllantirishning muhim pedagogik omillaridan biri hisoblanadi. Shu sababli uning tarbiyaviy imkoniyatlarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar

1. Koshg'ariy M. Devonu lug'otit turk. – Toshkent: «Fan», 1960.
2. Zarifov H. O'zbek folklori masalalari. – Toshkent: «Fan», 1965.
3. Mirzayev T. Xalq dostonlari va ularning ilmiy o'rganilishi. – Toshkent: «Fan», 2004.
4. Sarimsoqov B. O'zbek folklorining janrlar tarkibi. – Toshkent: «Fan», 1986.
5. Jo'rayev M. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: «Akademya», 2017.
6. Madayev O. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: «Mumtoz so'z», 2010.